

КОМЕДИОГРАФСКИ СМИЈЕХ ДУМ ИВАНА СТОЈАНОВИЋА

Апстракт: У огледу је анализиран комедиографски рад заборављеног српског писца друге половине 19. вијека Дубровчанина Ивана Стојановића (1829–1900). У средиште аналитичке пажње стављен је поступак смјехотворности. На примјеру јединог комедиографског текста Фрлезија, објављеног 1898. године у календару Дубровник, анализирани су елементи умјетничке структуре (тематско-мотивски склоп, комична експозиција, заплет и кулминација, расплет, обликовање комичних јунака, комичне ситуације, те средства језичке комике). Сагледана је и жанровска природа дјела, те укрштање одлика комедије интриге, ерудитне комедије, комедије нарави и комедије карактера. Стојановићев комедиографски смијех је поучан и забаван, хумористички ведар, али и сатирички подсмјешљив, подједнако и онда када указује на деформисане колективне нарави, као и на индивидуалне страсти и себичности.

Кључне ријечи: Дубровник, српска књижевност, комедија интриге, комедија нарави, комедија карактера, комично, поучни смијех, забавни смијех, комичне маске, комичне ситуације, језичка средства комичног.

1.0. Важној традицији дубровачке књижевности у жанру фарсе и комедије, у којој се у раздобљу Дубровачке републике нарочито издвајају имена: Марина Држића (1508–1567), Николе Наљешковића (1505. или 1508–1587) и Антуна Сасина (око 1517–1595. или 1596), као природни настављачи и сљедбеници придодају се и новији писци, који су стварали у 19. вијеку, попут дум Ивана Стојановића (1829–1900), те бројна потписана и непотписана дјела 19. вијека, све до недавно објављеног рукописа шаљиво-сатиричне *Комедије нове прид вратима од раја*, која је написана у стиху, а пронађена је у Решетаровој оставштини Слованске књижовне у Прагу (Арсић 2011: 515–527).

1.1. Дум Иван Стојановић је био последњи „ориџинал“ старог Дубровника. Као најзначајнија личност међу католичким Србима (и не само међу њима) у Дубровнику 19. вијека, необичном појавом, начином говора и одијевања, поштењем и несебичном бригом према сиромашнима и дјечи, те свагда ведрим духом и веселом нарави, плијенио је пажњу суграђана и био њихов миљеник. „Говорио је заносно својом јаком гласином, скоро декламујући, дајући свакој ријечи неку особиту модулацију, прекидајући говор наглим смијехом и упирући очи испитљиво у слушаоце“ (Берса 1922: 29). Рођен је у Дубровнику, 17. децембра 1829. године, у цијењеној породи-

* goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

ци у којој је отац, иначе поријеклом Херцеговац, био љекар по занимању, док је мајка по женској линији имала италијанско поријекло, а по мушкој линији је припадала негдашњој властелинској породици старог Дубровника. Веома рано је од баке Италијанке научио италијански језик, а познато је и да је у раном узрасту читао разнородне текстове, од Голдонијевих комедија до животописа светаца. Основну школу и гимназију на италијанском језику завршио је у родном граду, а Богословију у Задру. Рукоположен је за свештеника 1852. године. Радио је најприје двије године на Корчули, затим у Ријечи дубровачкој (у парохијама Мокошица и Рожато), да би од 1883. године био каноник столне Дубровачке цркве. Године 1896. именован је у чин каноника декана, тј. првог каноника. Умро је у родном граду, 28. септембра 1900. године.

1.2. За његово енциклопедијско образовање, те познавање бројних језика: „латински, грчки, хебрејски, старословенски, италијански, њемачки и француски“ (Борак 1988: 20), нарочито је био драгоцјен период који је као млади каноник провео на Ријечи дубровачкој. Учени Дубровчани Нико Пуцић, Лука Дијего Соркочевић, Влахо Геталди и Јозо Бунјић утицали су на њега па је читао латинске, италијанске и њемачке пјеснике, а посебно је волио Шилера. Као потомак старе дубровачке породице, са великом пажњом је изучавао прошлост родног града, захваљујући чему је изградио српску националну свијест и увјерење о неопходности вјерске толеранције између православних и католика, те неопходности раздвајања вјере и народности. За ову прилику издвајамо карактеристичне Стојановићеве ријечи да сваки прави Дубровчанин „све своје наде и уфање треба да тражи у српству, а српство опет једини спас и обрану у светом начелу *брат је мио које вјере био и башка вјера а башка народност*“ (Перовић 1910: 3). Стојановић се отворено борио против нараслог хрватског клерикализма и порицања постојања српског народа у граду Светог Влаха, због чега је доживљавао бројне непријатности, нападе и оптужнице хрватских католичких свештеника.

1.3. Прве књижевне прилоге, приповијетке: „Луко Мали“, у чијем средишту се налази сеоски живот из дубровачке околине и расправа о идеји народности, те „Госпођа Маре“ (са поднасловом „посланица Ива Стојановића“), у чијем средишту се налази сукоб старих и нових генерација Дубровчана, сагледан кроз реакције главне јунакиње која није спремна да се помири са доласком нових времена и обичаја, Стојановић објављује 1870. и 1876. године у *Дубровнику*, *Забавнику* и *итионице Дубровачке*. „Постоје подаци да је дум Иван Стојановић био уредник овог алманаха 1885. године и да је изашло шест свешчица“ (Ракић 2007: 41). Приповијетка „Луко Мали“ касније је прештампана у *Војислављевој споменици* у Београду 1895. године. Иза тога сарађује у листу *Словинац*, који је покренуо и уређивао образовани Луко Зоре 1878. године. Били су то најприје преводи Лесингових *Басни* (1878), затим пјесама источних пјесника Саади и Мирзе Шафи (1880), а између бројних других текстова издвајамо и превод *Разговора Едмонда де*

Амичиса са једним Африканцем из књиге Мароко (1880), те *Уломке из Шилера* (1884).

Међу бројним оригиналним књижевним остварењима издвајамо најприје текстове белетристичког и есејистичког поријекла, као што су приповијетке, филозофске расправе и посланице: „Боре“ (објављен у *Словинцу* 1880. године), „Франо Курелац“ (објављен као посланица Луку Зори у *Словинцу* 1881. године), „Шетња на 22. листопада 1881. године“ (објављен у *Словинцу* 1882. године, а затим у прерађеној верзији у *Босанској вили* 1889. године), „Жагарац“ (објављен у три наставка и листу *Словинац* 1883. године), „Ђово“ (објављен у *Босанској вили* 1892. године), „Уломак из дијалога једнога старог Дубровчанина с њекијем младићем домороднијем“ (објављен у календару *Дубровник* 1897. године). Посебно мјесто у Стојановићевом књижевном раду припада јединој написаној комедији *Фрлезија*, која је објављена у календару *Дубровник* 1898. године.

1.4. Међу посебним издањима, издвајамо најважније Стојановићево дјело, историју књижевности старог Дубровника, припремљену под називом *Дубровачка књижевност*, а објављивану претходно у наставцима у листу *Дубровник*, коју је непосредно након пишчеве смрти објавила у граду Дубровнику 1900. године Српска дубровачка академска омладина. Иако му није придавао строго научни карактер, Павле Поповић је први истакао да „то дело обухвата целокупну књижевност дубровачку, песничку и научну, стручну и филозофску, и беседничку, још, речју, све што је Дубровник интелектуално створио у току векова“ (Поповић 1939: 325). Из данашње перспективе нарочито је драгоцјена због афирмације „словинског“ карактера (језика и народности) старе дубровачке књижевности и културе. Посебној умјетничкој вриједности доприноси мемоарски карактер овога дјела, јер Стојановић у „мемоарском тону приповеда о више својих личних доживљаја, у којима су православци истакнути у једној од традиционалних одлика изузетног појединца из народа – мудрости, одважности, речитости, креативности...“ (Арсић 2009: 87).

Вриједна пажње је и Стојановићева историјска студија *Најновија повијест Дубровника* (објављена након пишчеве смрти, 1903. године, у издању Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића), која је настала као допуна уз издање превода књиге *Повијест Дубровачке Републике* Ивана Кристијана Енгела (1770–1814).

За разумијевање живота у старом Дубровнику, за разумијевање начина размишљања, карактера, живљења и опхођења, од непроцјењиве вриједности је Стојановићев сакупљачки рад на анегдотама и различитим мудрим изрекама, које су најприје у наставцима објављиване у листу *Дубровник*, а затим су након пишчеве смрти штампане у три књиге, под називом *Анедоти и различите мудре изреке сакупио каноник дум Иван Стојановић*, у издању Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића 1901. и 1902. године.

2.0. Као посебно вриједно, а скрајнуто и занемарено књижевно дјело, које је прави израз веселог и ведрога духа, али и аутентичне критичке свијести старих Дубровчана, као и самог писца Ивана Стојановића, али и његових критичких погледа на савремени живот у граду, а поготово на погубне политичке, вјерске и националне страсти, овом приликом посебно издвајамо комедију *Фрлезија*.

Објављена је 1898. године у илустрованом календару *Дубровник* (с. 126–143), а одмах је изазвала пажњу и полемичке тонове у тадашњој јавности. У листу *Црвена Хрватска* „критикован је начин писања ове комедије“, а писац је проглашен за „плаггијатора“ (Ракић 2007: 79). Одмах иза тога у листу *Дубровник* Антун Фабрис је стао у одбрану ове комедије и њенога писца, тако што је у расправи „Фрлезијада – омирско питање“ указао да су прави разлози напада на Стојановића мотивисани нетрпељивошћу *Црвене Хрватске* према пишевим политичким и националним увјерењима, као и суштинским неразумијевањем текста ове комедије (Фабрис 1898: 3). Двије године касније *Фрлезију* је узгредно поменуо и Павле Поповић у некрологу написаном поводом Стојановићеве смрти 1900. године у листу *Дубровник*: „Најпосле је дум Иван написао и једну драму, *Фрлезију*, у којој је главни јунак, Фрлезија, сматран као луд, али је то Философ, мало чудноват, и националист, који тугује и размишља о своме родном граду Дубровнику“ (Поповић 1939: 329).

2.1. За текст *Фрлезије* можемо рећи да превасходно представља комедију интриге сачињену из двије цјелине, које се одигравају у „Заводу махнитаца“ (душевној болници) у Шибенику у току једног дана, те заснованој на два напоредна заплета, захваљујући чијем укрштању главни јунаци, заљубљени младић Миливој и Дубровчанин Фрлезија, спознају суштинску љубави према жени и према родном граду.

У првом комедиографском дијелу, заплет се заснива на превладавању забрањене љубави, услед различитог породичног поријекла („није *корта супре корти*“), између младића Миливоја и дјевојке Цвијете. У договору са дјевојком, младић се претвара како је опсједнут мјесецом и при томе стално понавља како је у Цвијету ушао мјесец, те да је она Луна, Аполонова сестра и Зевсова кћерка. Због свега тога смјештају га у „Завод махнитаца“, гдје у договору са лијечником покушава да умилостиви строгог оца, шибенског богаташа, Гјура Пинчурина да им дозволи склапање брака. Истовремено, дјевојка убјеђује свога оца Петра, чувара у „Заводу махнитаца“, да јој упркос Миливојевој болести допусти удају за богатог младића. До срећног расплета долази захваљујући вјештој резонерској активности лијечника, који пред младићем и дјевојком објашњава очевима да се Миливоје може излијечити само ако му допусте да се ожени Цвијетом. Пошто они напослетку пристану на склапање тог брака, главни актери (младић, дјевојка и лијечник), откривају им читаву интригу.

Већ на крају првог дијела комедије, лијечник саопштава Миливоју и Цвијети да је у Заводу пристигао из Дубровника један учен и богат човјек,

за кога су суграђани мислили да је луд зато што је непрестано понављао да љуби мјесец (*Guarda che Bianca luna!*), тј. зато што је био занесењак опсједнут идеалима, због чега су га и називали Фрлезијом. У другом дијелу, који садржи обиљежја старе ерудитне комедије, најприје у разговору са лијечником, а затим и са Миливојем и Цвијетом, Дубровчанин признаје да је опсједнут пјесништвом, које у себи садржи „жицу махнитости“, али нам је неопходно како бисмо идеализовали сувише грубу и опору стварност у његовом граду: „Један шија, а други вози, једна странка руши, што друга гради, једна пркоси свему, што друга намјерава, мјесто у слози олакшат своје терете *et in uno corpore* стат протива опћенитој несрећи времена“ (Стојановић 1898: 140).

До другог заплета долази када Миливој и Фрлезија договарају интригу захваљујући којој ће младић бити потпуно увјерен у искреност и постојаност Цвијетиних осјећања према њему. У разговору са Фрлезијом, Цвијета најприје открива да је његова љубав према мјесецу само симбол жалости због незадовољства политичким и друштвеним приликама у родном граду, те да представља иронично дистанцирање према суграђанима који су опсједнути странчарењем и различитим другим утопијама и ружним страстима (недостojним славе старог Дубровника), а затим исказује и своје погледе на љубав, тако што наглашава „да ни мушка ни женска глава не може осјећати занос само за једну особу“ (Стојановић 1898: 139). Након тога, Фрлезија преноси Миливоју Цвијетине рационалне погледе на љубав и тако му омогућава да изгради емоције према заручници без идеализације, како би оне што дуже постојале и изазивале што мање потресе међу будућим супружницима. Захваљујући томе, у дијалогу са Миливојем, Фрлезија успијева да схвати и сопствене погрешке. Ослобађа се претјеране идеализације свога града, а поготово увиђа бесмисленост илузије да свој народ може одвратити од политичких подјела и страсти. Због тога и схвата да љубав према родном граду једино вриједи темељити на патриотизму, који је једини непролазан и представља залог будућности.

2.2. Поред наглашених поучних аспеката дјела, поред вјешто вођењих дијалога, богате дијалекатске лексике, комедију красе и добри смјехотворни поступци, поготово они који су засновани на „игри ријечима“. Нарочито су у том погледу карактеристичне забуне у које упада Цвијетин отац Петар, зато што не познаје и не схвата грчку и римску митологију, тако да у дијалогу са Миливојем покушава да му објасни како Селена (грчка богиња мјесеца), представља зеље које је добар зачин за јуху од меса, за Аполона мисли да је „опола“ (врста црног вина) и слично. Указујући на опозицију старих и нових времена, тј. на то „да је мода данас другачија него прије у старо доба“ (Стојановић 1898: 127), служећи се комичним изрекама које изговара Петар, Стојановић указује и на измијењене мушко-женске односе, те на еманципацију дјевојака без које се ниједна не може лако удати, тако да ће „остат осидјелице и гријат товјелицу“ (Стојановић 1898: 127). У старо доба је било: „Бјеж, дјевојко, ево ти младића“, а сад ваља го-

ворити: „Бјеж, младићу, ево ти дјевојке“ (Стојановић 1898: 127). У дијалозима су присутне и бројне дијалекатске ријечи и пословички искази, који носе снажне смјехотворне конотације: „Поклони се махницу како и свецу“ (Стојановић 1898: 136). Намјерно су наглашени поједини комични географски називи: Радо Птутушковић није баш из Дубровника него је из „Прдечева села“ и слично.

2.3. Карактеризација комичних јунака у *Фрлезији* темељи се на типским полазиштима, као што су „строги отац“ (тако је обликован лик Петра, чувара „Завода махнитаца“ у Шибенику, те оца заљубљене дјевојке Цвијете, тако је обликован и лик Гјуре Пинчурина, шибенског богаташа, те оца заљубљеног младића Миливоја), као што су ликови „комичних резонера“ (тако је обликован портрет неименованог лијечника у „Заводу махнитаца“ у Шибенику, који својим вјештим дјеловањем омогућава остварење забрањене љубави младића Миливоја и дјевојке Цвијете). Са друге стране, комични портрети младих: дјевојка Цвијета, младић Миливоје, Дубровчанин Фрлезија (чије је право име било Радо Птутушковић), засновани су на типским полазиштима: „заљубљена дјевојка“, „заљубљени младић“, „занесени пјесник“, али у току комичног заплета доживљавају значајне преображаје и израстају у комичне карактере, који на поучан начин, узајамно један другоме, као комични резонери, износе своја мишљења о идеализацији љубави, о пренаглашеном патриотизму, о поезији и умјетности.

3.0. Комедиографско дјело *Фрлезија* дум Ивана Стојановића остало је скрајнуто и у иначе потиснутом и заборављеном дјелу овога важног писца српског 19. вијека у Дубровнику. У новије вријеме о њему је нешто истражила писала Татјана Ракић у оквиру магистарског рада о животу и дјелу овога писца, који је одбрањен на Филозофском факултету у Новом Саду, а потом и објављен у *Свескама Матице српске* 2007. године. Иако *Фрлезија* није дјело које може да буде сврстано у врхунска остварења комичних жанрова у дубровачкој књижевности, оно представља далеки одјек дубровачке ренесансне комедије и фарсе, па као такво по свему заслужује књижевноисторијску пажњу. Заслужује је због добро вођених комичних дијалога, због јасне типизације и карактеризације ликова, због функционалне језичке комике, због доброг укрштања типских карактеристика комедије интриге са ерудитном комедијом, комедијом карактера и комедијом нарави, те нарочито због доброг преплитања хумористичко-забавног смијеха са сатиричко-иронијским подсмјехом, којим је на прави начин исказана ведрост живота, али и критичка свијест о индивидуалним и колективним људским манама, страстима и себичностима.

Литература

- Арсиић 2009: И. Арсиић, Дубровачка књижевност Дум Ивана Стојановића – историја књижевности, мемоари, биографија, анегдота, у: *Дубровачке теме 19. века*, Београд, 75–91.
- Арсиић 2011: И. Арсиић, Дубровачка сатира с краја 19. века – Комедија нова прид вратима од раја, у: *Philologia Mediana*, број 3, Ниш, 515–527.
- Берса 1922: Ј. Берса, Сlike и приlike из недавне дубровачке прошлости, у: *Српски књижевни гласник*, Књига 7, Београд, 28–37.
- Борак 1998: С. Борак, *Срби католици*, Нови Сад: Српско друштво „Др Јован Рашковић“.
- Поповић 1900: П. Поповић, Дум Иван Стојановић, у: *Дубровник*, број 47, 25. новембар 1900. (прештампано: Павле Поповић, *Расправе и чланци*, књига 288–289, Београд: Српска књижевна задруга, 1939, 322–335).
- Перовић 1910: Ј. Перовић, *О животу и раду каноника декана Дум Ивана Стојановића*, Дубровник: Српска Дубровачка штампарија.
- Ракић 2007: Т. Ракић, Живот и дело Дум Ивана Стојановића, у: *Свеске Матице српске*, Серија књижевности и језика, Св. 13, Нови Сад, 13–112.
- Стојановић 1898: И. Стојановић, Фрлезија. Комедија у два дела, у: *Дубровник. Илустровани календар за 1898. годину*, Дубровник, 126–134.
- Фабрис 1898: А. Фабрис, Фрлезијада – омирско питање, у: *Дубровник*, број 7, 3–4.

Goran M. Maksimović

COMEDIOGRAPHIC LAUGHTER OF DUM IVAN STOJANOVIĆ

Summary

The paper analyses comediographic work by the forgotten Serbian author of the second half of the 19th century, the citizen of Dubrovnik, Dum Ivo Stojanović. In the focus of the analysis is the aspect of humour. On the example of the only comediographic text *Frlezija*, published in 1898, in the calendar *Dubrovnik*, we analysed the elements of artistic structure (themes, motives, comic exposition, plot and culmination, resolution of the plot, forming of the comic characters and comic situation, and the means of the language comic). The genre aspects of the work were analysed as well, particularly its features of the comedy of intrigue, comedy of erudition, comedy of humours and comedy of characters. The comediographic laughter by Dum Ivan Stojanović is deductive and amusing, humorously bright, but also satirically ironical, when he indicates both the deformities of the collective humours and individual passions and selfishness.